

רשות המים מעודדת יזמים לתפוס מי שיטפונות תוך העמסת רכיב הסיכון והאיוודאות על משק המים, רכיב שאיזן עד כה פרויקטים אלו; שאיבת יתר מאוגר מי התהום וייבוש מעיינות עדיין מתבצעים ולא ניכר שינוי במגמה.

חוק המים שונה זה מכבר וזכות הטבע למים קיבלה הכרה של המחוקק. אך שינוי המציאות מחייב גם פיתוח של כלים מחשבתיים-כלכליים-מנהליים למימוש זכות הטבע למים. פיתוח כלים אלו ומימושם נמצא בתחילת דרכו, והדרך קשה.

חוק הניקוז והמבנה המנהלי/רגולטורי של תחום הניקוז עומד בפני שינוי וזו שעה יפה לנסח חזון:

”נחלי ישראל ישובו לתפקד כמערכת אקולוגית בריאה המאפשרת לתהליכים טבעיים להתרחש תוך התחשבות במציאות הקיימת ותכנון עתידי מושכל כדי שלא נחזור על טעויות העבר.”

- עקרונות מנחים לחזון זה:
- יש לאפשר לנחל, שהוא ישות טבעית דינמית, מרחב לממש את אופיו זה.
- הנחל הוא אינטגרטור של סביבתו - ולכן תכנון בנחל צריך להיות אינטגרטיבי.
- יש לפתח מערכת בלמים ואיזונים בין השלטון המקומי (לחצי פיתוח, דרישות הגנה) לבין הרגולטור הארצי (הנחיות, שמירה על תפקוד מערכת הנחל לאורך זמן).

וכי את רוב בעיות ההצפה שאכן קיימות יצרנו במו ידנו. שנית, מומלץ לשנות את הדרך שבה אנו מסתכלים על הנחל.

כיום ההתייחסות של הגורמים המוסמכים (רשות המים ורשויות הניקוז) לנחל באה לידי ביטוי דרך השאלות הבאות:

- מה פוטנציאל המים לתפיסה ולניצול?
- מה הממדים המינימליים המחושבים לזרימה בתעלה, כדי להגן על שימושי הקרקע הצמודים?
- בעוד שעליהם להתחיל לשאול:
- מה משטר הזרימה האופייני לנחל כיום, ואיזה חלק ממנו ניתן לנצל לצורכי האדם תוך פגיעה מינימלית בנחל ובסביבתו ומתן אפשרות מציאותית לשיקומו?
- מה מרחב הדינמיות שיש לאפשר לנחל, כדי שנוכל להמשיך ולהשתמש בשטח מבלי לסכן את עצמנו מחד גיסא ולמזער את הפגיעה בנחל ובסביבתו מאידך גיסא?

כידוע, אלוהים נמצא בפרטים הקטנים. לכן חשוב להבין שהשינויים הגדולים תלויים בסעיפים קטנים ואפורים בטקסט שמעטים יודעים על קיומו ומעטים עוד יותר מבינים אותו לאשורו. המציאות הקיימת כיום היא שרוב מי המעיינות הגדולים/האיתנים תפוסים; רוב מי המעיינות הבינוניים/העונתיים נשאבים למאגרי קולחים; מעיינות קטנים משמשים למרבץ ולשתייה לעדרי צאן ובקר הרומסים את סביבת המעיין ומזהמים אותה;



האקולוגי מקבל את המשקל הראוי במערכת או לא? התשובה תלויה ברשויות הניקוז. יש רשויות ניקוז שמעסיקות אנשי תכנון ואקולוגיה שמביאים את הפן האקולוגי לדיון על שיקום נחל. יש גם אילוצים חוקיים המחייבים את הרשות לראות את הנחל מהזוויות האקולוגיות, תמ"א 34 (תוכנית מתאר ארצית למשק המים [ביוב]) למשל או מנהלת הנחלים. יש גם תמריצים חיוביים שמחייבים גישה סביבתית כגון הקול הקורא של המשרד להגנת הסביבה. אך כל זה אינו משנה את המבנה הסטטוטורי של רשות הניקוז. אפשר להביא את הסוס לשוקת; אפשר גם לחייב אותו לשנות, אך הוא עדיין נשאר סוס. על פי חוק הניקוז, אין במועצת הניקוז בעלי עניין המייצגים את כל השימושים הרלוונטיים לנחל, אין לה בסיס תקציבי לשיקום נחלים והיא מנועה מלטפל בביוב - מקור המים והכסף החשוב ביותר באגן הניקוז. כל עוד יש בישראל הפרדה בין ביוב, ניקוז, שיטפונות, שיקום נחלים ושימור קרקע, אין לצפות שרשויות הניקוז יביאו לגאולת הנחלים. ישראל זקוקה לרשויות אגניות שמדיניותן נכתבת עליידי קשת רחבה של בעלי עניין.

באירופה נפל האסימון בשנת 2000 עם חקיקת החוק המחייב ניהול אגני לכל מקורות המים העיליים. תפישת הניהול

לנחלי ישראל נדרש ניהול אגני על פי המודל האירופי

ראובן לסטר

האוניברסיטה העברית בירושלים
לסטר את גולדמן - משרד עורכי דין
laster@laster.co.il

הדיון המתנהל על במה זו יסודו בטענה שרשויות ניקוז אינן מסוגלות לשקם נחלים. על פי טענה זו, רשויות הניקוז פועלות במתכונת של "אוטוסטרדת נחלים", דהיינו הנחלים חייבים להיות כשרים להוביל כמויות גדולות של מי שיטפונות. רשות הניקוז אינה מסוגלת לראות את הנחל כמערכת אקולוגית.

אמנם יש בסיס לטענה הזו, אך זמנה עבר. רשויות הניקוז למדו שהנחל הוא רב-שימושי. הוא משמש כמקום מעבר למי שיטפונות, כבריכת מחדל להובלת ביוב וגם כמקום לשיט, לקיט ולנופש וכמערכת אקולוגית. השאלה היא, אחרי הלימוד של רשויות הניקוז ואחרי שהוענקו להן סמכויות של רשויות נחל, האם הנושא

הניקוז יחד עם רשויות הנחלים ולקשור בין חוק רשות האגן לבין חוק התכנון והבנייה.

עיצוב מחדש של המערכת המשפטית והמנהלית הנוגעת לנחלים הוא אחד התנאים הבסיסיים לשיפור ממשי במצבם. אין לקבל את מנהל המים הישראלי כ"גזרה משמים". ניתן לשנות גם מערכות מורכבות ומסורבלות ולתכנן אותן מחדש באופן יעיל, מתואם ופשוט יותר, שיתמוך באופן מיטבי בשימור ובשיקום משאבי הנחלים.



האקולוגיה של הנחל, ובמקביל – טיפול מערכתי בסילוק מזהמים ופסולת שמקורם בלחצים האנושיים והתעשייתיים, כמו גם הרחקה של מפעלים ובתי מלאכה מזהמים והגברת האכיפה שתבטיח נחל נקי.

יש לזכור שהנחל הוא קודם כל עורק ניקוז שתפקידו להוליך את המים מראש האגן אל מוצאו תוך מניעת נזקי נפש ורכוש לסביבתו. בעוד שבעבר תפיסת הניקוז התבססה על סילוק מהיר של הנגר גם כאשר המחיר לכך היה זרימה מהירה שגרמה לעתים נזקים למורד, הרי שכיום התפיסה השתנתה והיא מתבססת על מרכיבים בהתנהגות הטבעית של הנחל, כלומר על הקטנת האנרגיות באמצעות פיתולים ושימוש בשטחים שהנחל מצרף אותם בזרימות שיטפוניות תוך האטת מהירויות הזרימה. גם השמירה על יציבות הגדות מושגת באמצעות שימוש מוגבר בשיטות המשתלבות בטבע, כמו צמחים עשבוניים המונעים בעזרת שורשיהם את סחיפת הקרקע, וכחות באמצעות מבנים מבטון ומאבן.

רוב נחלי ישראל ממוקמים בשטחים הפתוחים, אולם חלק חשוב מאוד מהם משיקים למרחב העירוני או חוצים אותו. לנחלים העוברים דרך העיר חשיבות רבה במיוחד משום שניתן לנצלם כפארקים עירוניים וכריאות ירוקות שהאוכלוסייה שמתקשה לעזוב את המרחב העירוני מגיעה אליהם. בעבר, כאשר נחלים אלה היו מפגע, גם ההתייחסות אליהם היתה כאל חצר אחורית שניתן להשליך אליה פסולת. לאחר השיקום הפכו הפארקים החדשים לחצר הקדמית, תוך שינוי דרמטי בערך הנדל"ן הנמצא לאורכם. הדבר נכון לגבי הירקון, כמו גם לגבי נחל חרוד ליד שכונתיה הצפונית של בית שאן. הוא בולט במיוחד בפארק נחל באר שבע שחולל שינוי דרמטי בכיוון ההתפתחות העירונית: מביניית שכונות חדשות בצפון העיר, לבינוי חדש על בסיס הנחל לכיוון דרום. חשוב לציין שהממשק בנחלים במרחב העירוני הוא אינטנסיבי בעוד שבשטח הפתוח נשאף לטיפול בממשק אקסטנסיבי שיקדם קיום תהליכי התחדשות טבעיים.

עקרונות השיקום והפיתוח המתבצעים בנחלים בשטחים

המתקדמת באירופה התאפשרה בזכות שחרור מתפיסות עולם שעדיין קושרות את ידיהן של מנהיגי ישראל: ההישענות על גבולות כמקור ביטחון, ההישענות על הפרד ומשול כדרך ניהול, וקביעת ערכים לפי ערך כספי ולא לפי ערך מוסרי/אתי.

ישראל נדרשת לשינוי מהותי ועמוק ביחסה למשאבי המים, ובכללם הטיפול בנחלים: בחקיקה, באיחוד רשויות וסמכויות ובמעבר לגישה אגנית. ישראל צריכה לאמץ את הצעת חוק רשות האגן, אשר נוסח בזמנו עבור משרד החקלאות, לאחד את רשויות

התאמת סביבת הנחלים לשימושי האדם

אברי קדמון

הקרן הקיימת לישראל
avryk@kkk.org.il

שיקום נחל מחייב הבנה של הסיבות והגורמים להפרת מערכת הנחל, בניית תמונת מצב כוללת הרואה לא את הנחל בלבד אלא את כל מכלול האגן המשפיע עליו, ולאחר מכן התוויית תכנית פעולה לשיקום סביבת הנחל ולשחזורו. תכנית הפעולה מבוססת על שלושה קדקודים: ההיבט האקולוגי-סביבתי, ההיבט החברתי-אנושי, וההיבט הכלכלי-חזוקתי. תהליך השיקום הוא תהליך מורכב ומתוכנן אתמקד אני רק בהיבטים של התאמת השיקום לצורכי האוכלוסייה המתגוררת לצד הנחל, הציבור המבקר בסביבת הנחל לצורכי פנאי ונופש והציבור המתפרנס בסביבת הנחל, בעיקר מחקלאות.

היות שהמרכיב האנושי בסביבת הנחל גדל ומתרחב כל הזמן, גדלים איתו הלחצים על סביבת הנחלים ומסיבה זו כבר לא ניתן להחזיר את המערכות האקולוגיות סביב הנחלים למצבן המקורי, אלא לשקם אותן למצב ביניים. מצב זה הוא נקודת שיווי המשקל בין הרצון להגיע למערכת אקולוגית מאוזנת ועשירה ככל הניתן, לבין הצורך לפתוח את הנחל לציבור שמבקר בו ושמטבע הדברים גורם גם לפגיעה במערכת האקולוגית. נקודת איזון זו משתנה מנחל לנחל.

קיימים מספר עקרונות בסיסיים שהשיקום מבוסס עליהם, וביניהם: שמירה על רציפות המסדרון הירוק לאורכו, שמירה על הנופים הפתוחים, השבת מופע המים, ניצול שכיות המורשת, ההיסטוריה והארכיאולוגיה של הנחל, פיתוח מושכל של שבילים וחניונים שהציבור יכול להגיע אליהם תוך מזעור הפגיעה במערכת